

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**SAMARQAND DAVLAT VETERINARIYA MEDITSINASI,
CHORVACHILIK VA BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI**

**MAHSULOTLARNI QAYTA ISHLASH TEXNOLOGIYASI VA
STANDARTLASHTIRISH FAKULTETI**

**“Qishloq xo‘jalik mahsulotlarni qayta ishlash texnologiyasi, standartlash va
sertifikatlash” kafedrası**

**60710200 – Biotexnologiya (tarmoqlar bo‘yicha) yo‘nalishi 2-bosqich
202 - guruh talabalari uchun**

**“Biomahsulotlar metrologiyasi, standartizatsiyasi va sertifikatsiya asoslari”
fanidan**

**“GLOBAL G.A.P. standartlarini joriy etish” mavzusidagi amaliy mashg‘ulot
ochiq darsi**

ISHLANMASI

Samarqand – 2023

Tuzuvchi:

Sh.Sh.Nurmatov - “Qishloq xo‘jalik mahsulotlarni qayta ishlash texnologiyasi, standartlash va sertifikatlash” kafedrası assistenti

Taqrizchilar:

A.H.Yusupov - “Veterinariya farmatsevtikasi” kafedrası dotsenti , k.f.n.

R.Normahmatov - Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Servis” kafedrası professori, t.f.d.

“GLOBAL G.A.P. standartlarini joriy etish” mavzusidagi amaliy mashg‘ulot darsini o‘qitish texnologiyasi

Vaqt: 2 soat	<i>Talabalar soni: 28 nafar</i>
O‘quv mashg‘ulotining shakli	Amaliy mashg‘ulot darsi
O‘quv mashg‘ulotining rejasi	1. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini standartlashtirishda GLOBAL G.A.P. standartlari. 2. Chorvachilik mahsulotlarini standartlashtirishda GLOBAL G.A.P. standartlari.
<i>Darsning maqsadi:</i> GLOBAL G.A.P. standartlarining mohiyati va ahamiyati, sertifikatlashtirish turlari va qamrab olish doirasini o‘rganish.	
<i>Pedagogik vazifalar:</i> - GLOBAL G.A.P. sertifikatini olish va tasdiqlash bosqichlarini o‘rganish; - Sertifikatlashtirish turlari va ularning olish doirasini o‘rganish; - GLOBAL G.A.P. standartlari bazaviy modullarga bo‘linishini o‘rganish;	<i>O‘quv faoliyati natijalari:</i> Talabalar: - GLOBAL G.A.P. sertifikatini tasdiqlash, olish va tasdiqlash uchun bir qancha bajarilishi shartligini o‘rganadi. - GLOBAL G.A.P. standarti bo‘yicha sertifikatlashtirilishi uchun istalgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtiruvchi va ishlab chiqaruvchi ariza topshirishlari mumkinligini o‘rganadi. - GLOBAL G.A.P. standartlari o‘simlikshunoslik bazaviy moduli, suv va dengiz mahsulotlari bazaviy moduli, chorvachilik bazaviy moduliga bo‘linishini o‘rganadi.
<i>Ta’lim usullari</i>	Amaliy mashg‘ulot darslarida muammoli savollar bilan guruhlarda ishlash, aqliy hujum savollarini berish, nostandart testlardan foydalanish.
<i>Ta’limni shakllantirish shakli</i>	Jamoaviy guruhli, auditoriyani jonlantirish
<i>Ta’lim vositalari</i>	Amaliy mashg‘ulot darslarida mavzu bo‘yicha darsga tegishli videoroliklar, ishlanma, videopro -yektor, amaliy mashg‘ulot ishlanmlari, taqdimot, me’yoriy hujjatlar.

<i>Ta'lim berish usullari</i>	Texnik vositalar bilan jihozlangan auditoriya, axborot kommunikatsiya texnologiyalari
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki so'rov: tezkor – so'rov, test.

Amaliy mashg'ulot darsining texnologik xaritasi

Ish bosqichlari va vaqti	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchi
1 – bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1. Salomlashish, davomotni aniqlash, talabalarning darsga tayyorligini tekshirish. 1.2. Mavzu mohiyati, uning maqsadi, o'quv mashg'ulotidan kutilayotgan natijalar ma'lum qilinadi.	Eshitadi, yozib oladi.
2 – bosqich. Asosiy (60 daq.)	2.1. Talabalar e'tiborini kichik guruhlarini shakllantirish asosida aniq sxema bo'yicha amalga oshiriladi. (<i>"Aqliy hujum"</i> metodi 1-ilova) 2.2. Talabalarga muayyan mavzular bo'yicha bilimlari darajasini baholay olish imkonini beradi. (<i>"Venn diagrammasi"</i> grafik organayzeri 2-ilova) 2.3. Talabalarga mavzuning asosiy tushunchalariga e'tibor qilishni uqtiradi va yozib olishlari muhimligini ta'kidlaydi. . (Bilaman. Bilishni xohlayman. Bilib oldim grafik organayzeri (BBB) foydalangan holda 3-ilova) 2.4. O'qituvchi auditoriyada talabalar bilimini mustahkamlash maqsadida muammoli savollar berib, yo'l-yo'riq ko'rsatib boradi va uni nazorat qiladi.	2.1. Eshitadi. O'ylaydi, mustaqil fikrlaydi. 2.2. Sxema va jadvallar mazmunini muhokama qiladi. Savollar berib, asosiy joylarini yozib oladi. 2.3. Eslab qoladi, yozadi.
3 –bosqich. Yakuniy (10 daq.)	3.1. Mavzuni yakun qiladi, qilingan ishlarni kelgusida kasbiy faoliyatlarida ahamiyatga ega ekanligiga talabalar e'tiborini qaratadi. 3.2. Talabalarning ishini baholaydi va bilim saviyasini nazorat qiladi. 3.3. Mavzuga taalluqli adabiyotlardan samarali foydalanish uchun topshiriq beradi va baholash mezonlari bilan tanishtiradi.	O'z-o'zini, o'zaro baholashni o'tkazadilar. Savol beradilar. Topshiriqni yozadilar.

O'quv elementlari: GLOBAL G.A.P. standartlarining mohiyati va ahamiyati, sertifikatlashtirish turlari va qamrab olish doirasini o'rganish.

Mavzu bo'yicha tayanch tushunchalar: Sertifikatlashtirish. Kerakli ishonchlilik bilan mahsulotning muayyan standartga yoki texnikaviy hujjatga

muvofiqligini tasdiqlaydigan faoliyat tushuniladi. Muvofiqlik atamasi. Mahsulot, jarayon, xizmatga belgilangan barcha talablarga rioya qilishni o'z tarkibiga oladi.

1-ilova

Aqliy hujum metodi

1. Mahsulot sifatiga ta'sir etuvchi omillar.
2. Sertifikatlashtirish jarayoni.
3. GLOBAL G.A.P. standartlari bo'yicha sertifikatlashtirishda asos bo'luvchi bazaviy modular.
4. GLOBAL G.A.P. sertifikatini tasdiqlash.
5. GLOBAL G.A.P. standartlarining qamrab olish sohalari.

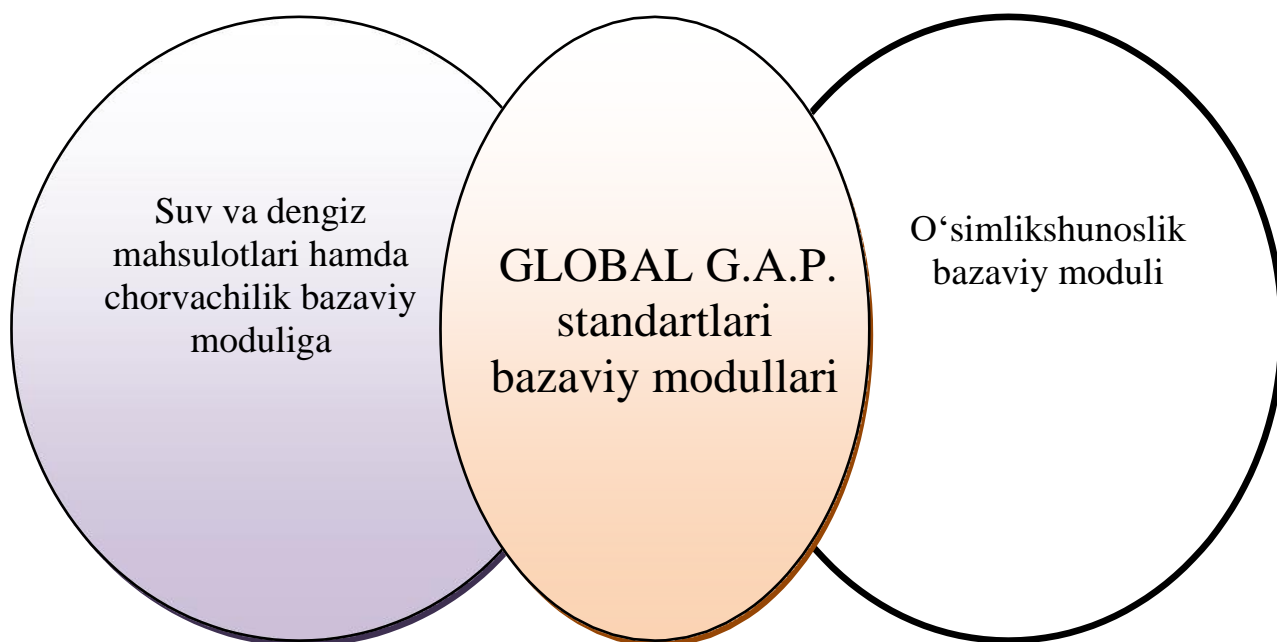
2-ilova

“VENN DIAGRAMMASI” GRAFIK ORGANAYZERI (GO)

Ta'lim oluvchilarda mavzuga nisbatan tahliliy yondashuv, ayrim qismlar negizida mavzuning umumiy mohiyatini o'zlashtirish (sintezlash) ko'nikmalarini hosil qilishga yo'naltiriladi. U kichik guruhlarni shakllantirish asosida aniq sxema bo'yicha amalga oshiriladi.

Grafik organayzer ta'lim oluvchilar tomonidan o'zlashtirilgan o'zaro yaqin nazariy bilim, ma'lumot yoki dalillarni qiyosiy tahlil etishga yordam beradi. Undan muayyan bo'lim yoki boblar bo'yicha yakuniy darslarni tashkil etishda foydalanish yanada samaralidir.

“VENN DIAGRAMMASI” GRAFIK ORGANAYZERI (GO)

Bilaman. Bilishni xohlayman. Bilib oldim grafik organayzeri (BBB)

O'quv faoliyati bevosita yozuv taxtasi yoki ish qog'ozida o'z aksini topgan quyidagi sxema asosida tashkil etiladi:

Talabalarga muayyan mavzular bo'yicha bilimlari darajasini baholay olish imkonini beradi. Uni qo'llashda talabalar guruh yoki jamoada ishlashlari mumkin. Guruhda ishlashda mashg'ulot yakunida guruhlar tomonidan bajarilgan ishlar tahlil qilinadi.

Bilaman	Bilishni xohlayman	Bilib oldim
GLOBAL G.A.P standartlarini	GLOBAL G.A.P sertifikatini olish	%
	GLOBAL G.A.P sertifikatining amal qilish muddati	%
	GLOBAL G.A.P. standartlari bazaviy moduli	%

10-amaliy mashg'ulot. GLOBAL G.A.P standartlarini joriy etish.

Mashg'ulotning maqsadi: talabalarga O'zbekistonda GLOBAL G.A.P. standartlarini joriy etishning istiqbollari haqida tushunchalar berish.

Xalqaro sertifikatlariga ega bo'lish mahsulot eksporti uchun "viza" vazifasini o'tab beradi. GLOBAL G.A.P. – standartlari dunyo bo'yicha tan olingan va xalqaro savdoda qishloq xo'jaligi mahsulotlari uchun eng ko'p qo'llanilayotgan standartlardan hisoblanadi. Hozirgi kunda dunyoning 124 ta mamlakatidagi 170000 dan ortiq ishlab chiqaruvchilar mazkur sertifikat bo'yicha sertifikatlangan.

Qishloq xo'jaligida keng qo'llaniladigan "Standart" G.A.P. - Good Agricultural Practices (maqbul qishloq xo'jalik amaliyoti) hamfoydalaniladi.

GLOBAL G.A.P. – bu qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun birinchi darajali standart bo'lib, qishloq xo'jalik ekinlarini ekish vaqtidan to mahsulotlarni yig'ib olishgacha bo'lgan, agar chorvachilikda bo'lsa ishlab chiqarishga kirishish vaqtidan oraliq mahsulot holatiga kelguncha (boqish va so'yish) bo'lgan davrda barcha ishlab chiqarish jarayonlarini qamrab olgan me'yoriy hujjatdir.

Ushbu hujjatda qishloq xo'jalik mahsulotlari etishtiruvchi korxonalarining amaliyotiga tegishli umumiy tamoyillar bayon qilingan bo'lib, butun jahonda etakchi savdo kompaniyalari uchun muvofiq bo'lgan, global miqyosdagi o'simlikshunoslik, chorvachilik va baliqchilik mahsulotlarini ishlab chiqarishning optimal usullarini joriy etishning asosiy elementlari belgilangan.

G.A.P. bu etishtirilayotgan mahsulot xavfsizligini oshirish va sifatini yaxshilashga yordam beruvchi tavsiyalar jamlamasidan iboratdir. Bu standartda

ixtiyoriy qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish tizimlariga ko'llash va moslashtirish mumkin bo'lgan rahbariy ko'rsatmalar berilgan.

G.A.P. qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish jarayonining dastlabki to'rtta komponenti ya'ni, tuproq, suv, xodim, ishlab chiqarish va qayta ishlash muhitiga e'tibor qaratadi. Bu standart ISO 9001 standarti bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqada emas, ammo, muqobil tamoyillarda qishloq xo'jaligi mahsulotlari xavfsizligi va sifat tizimini yaratishga yordam beradi.

GLOBAL G.A.P. standartlari bo'yicha sertifikatlashtirish uchun birinchi navbatda sertifikatlashtirish idorasini tanlab olish kerak bo'ladi. Buning uchun GLOBAL G.A.P. ning rasmiy saytidan akkreditlangan sertifikatlangan idorasi tanlanadi. Mazkur saytda barcha idoralar haqida ma'lumotlar bazasi mavjud bo'lib, ishlab chiqaruvchi o'zining xududiga yaqin yoki qulay bo'lgan idorani mustaqil tanlashi mumkin. Agar GLOBAL G.A.P. tomonidan akkreditlangan idora mamlakat xududida mavjud bo'lmasa, boshqa mamlakat xududida joylashgan idoralarga murojaat etish mumkin, chunki bu idoralar xalqaro hisoblanadi va GLOBAL G.A.P. nomidan faoliyat yuritadi.

Mahsulot (Ro'yxatdan o'kazish jarayonida ishlab chiqaruvchi o'zining sertifikatlash idorasini parallel ishlab chiqarish/turdosh mahsulotga egalik qilishga ariza berish haqida xabardor qilish).

Ro'yxatdan o'tish jarayonida ariza beruvchi quyidagi majburiyatni o'z zimmasiga oladi:

Har doim sertifikatlashtirish talablariga rioya etilishini ta'minlash;

O'rnatilgan tarif bo'yicha to'lovni amalga oshirish;

Sertifikatlashtirish idorasiga yangi ma'lumotlarni o'z vaqtida taqdim etish;

Sertifikatlashtirish va sublistenziyalash haqida kelishish.

Sertifikatlashtirish jarayonida zaruriy ma'lumotlar to'liq taqdim etilishi shart.

Quyida barcha modul/submodullar bo'yicha minimal va taqdim etilishi shart bo'lgan ma'lumotlar ro'yxati keltirilgan:

Kompaniya

Kompaniya nomi

Manzili: ko'cha, uy raqami yoki ishlab chiqaruvchining manzilini bildiruvchi boshqa ma'lumot;

Murojaat manzili: pochta indeksi;

Pochta indeksi – shahar, graflik (tuman), shtat/provinstiya (viloyat);

Telefon raqami (mavjud bo'lsa), faks raqami (mavjud bo'lsa), elektron pochta manzili (mavjud bo'lsa);

Global identifikasion raqami (GLN) (mavjud bo'lsa);

Mamlakat xududida yoki xorijda yuridik shaxs sifatini tasdiqlovchi hujjat, bu hujjat (masalan, soliq to'lovchini hisob raqami, QQS raqami, ishlab chiqaruvchini idenfikasion raqami va h.k.) qayta ro'yxatdan o'tkazishni oldini olish maqsadida tekshiriladi.

Korxonaning geojoylashuvi

GLOBAL G.A.P. standartlari bo'yicha avvalgi qayd raqami (GGN).

Arizachi:

Bir mahsulotni turli sertifikatlashtirish organlari yokisertifikatlash tirishning har variantlari bo'yicha ro'yxatdan o'tkazishi mumkin emas.

Har xil mahsulotni turli sertifikatlashtirish organlari yoki sertifikatlashtirishning har variantlari bo'yicha ro'yxatdan o'tkazishi mumkin. (masalan, olmani 1-variant bo'yicha, olchani 2-variant bo'yicha sertifikatlashtirish mumkin; olma bitta sertifikatlashtirish organi tomonidan, olcha esa boshqasida, yoki ikkalasi ham bitta organ tomonidan sertifikalanishi mumkin).

Bir vaqtni o'zida turli mamlakatlar xududida joylashgan ishlab chiqaruvchilar guruhi ro'yxatdan o'tkazilishi mumkin emas (xalqaro 2-variant mavjud emas!).

Ro'yxatdan o'tkazishni yakunlashda arizachi:

Sertifikatlashtirish organiga belgilangan tartibda ariza topshiradi;

Sublistenziyalash va sertifikatlashtirish haqida Kelishuvga imzo qo'yadi;

GLOBALG.A.P. bo'yicha qayd raqamini oladi;

GLOBALG.A.P. bo'yicha ro'yxatga olish to'lovini amalga oshirish bo'yicha rozilik beradi.

Ro'yxatdan o'tkazish jarayoni (birinchi marta sertifikatlashtirish va sertifikat berishda) audit boshlanguniga qadar tugatilishi kerak. Birinchi marta sertifikatlashtirish va sertifikat berishda: sertifikatlashtirish organi to'ldirilgan ariza qabul qilib olgan paytdan boshlab 28 kalendar kuni davomida arizani tasdiqlashi va GLOBAL G.A.P. ro'yxatga olish raqami (GGN) ni taqdim etishi shart.

Ishlab chiqaruvchilarni tekshirish va audit qilish grafik shakllantiriladi va belgilangan grafik asosida amalga oshiriladi. 2-variant bo'yicha sertifikatlashtirish jarayonida ham baholash yuqoridagi tartibda amalga oshiriladi. Ichki audit bir yilda bir marta amalga oshiriladi.

Sertifikat muddatini uzaytirishni "inspekstion darcha" ning istalgan vaqtida amalga oshirish mumkin. Bu oraliq joriy sertifikatning amal qilish muddatining tugashidan 4 oy muddat oldin boshlanib, sertifikat muddatining tugashidan 4 oy muddat o'tgandan so'ng tugaydi, ya'ni 8 oydan iborat bo'ladi. *Masalan, sertifikatlashning birinchi sanasi 2017 yilning 14 fevrali bo'lsa (amal qilish muddati 2018 yil 13 fevralgacha), sertifikatning amal qilish muddatini uzaytirish maqsadida 2-inspekstiya 2017 yil 14 oktyabrdan 2018 yil 13 iyungacha bo'lgan davrning istalgan vaqtida amalga oshirish mumkin.*

Qayta sertifikatlashtirish maqsadida o'tkaziladigan inspekstiyalar oralig'i 6 oydan kam bo'lmasligi kerak. Inspekstiyalarni o'tkazish davomiyligi kamida 3 soatdan iborat bo'ladi.

GLOBAL G.A.P. sertifikatiga ega bo'lish uchun quyidagi talablar bajarilishi kerak bo'ladi:

Majburiy talablar: Sifat menejmenti tizimi (SMT) va bajarilishi majburiy bo'lgan talablar 100 % bajarilgan bo'lishi kerak;

Ikkinchi darajali talablar: Qo'llaniladigan nazorat nuqtalari ko'rsatkichlari ikkinchi darajali talablarning 95 % i bajarilishi kerak.

Tavsiyalar: muvofiqlikning minimal ko'rsatkichlarini namoyon etmaslik kerak.

Ishlab chiqaruvchi tuzilgan shartnoma va umumiy talablarni bajarishi shart. Sertifikatlashtirish organi aniqlangan qandaydir nomuvofiqlik bartaraf etilgandan ko‘pi bilan 28 kalendar kuni davomida sertifikatlashtirish haqida qaror qabul qiladi.

Agar, inspektsiya/audit davomida nomuvofiqlik qayd etilmasa, mazkur inspektsiya/audit tugagandan keyin 28 kun davomida qaror qabul qilishi kerak.

Shikoyat va apellyatsiya uchun sertifikatlash organida faoliyat yurituvchi bo‘lim faoliyat yuritadi. Agar sertifikatlashtirish organi hech qanday chora ko‘rilmasa, GLOBAL G.A.P. sekretariatiga murojaat qilish mumkin. Buning sekretariat saytidagi maxsus blanka to‘ldiriladi va jo‘natiladi.

Agar joriy inspektsiya/audit davomida nomuvofiqlik aniqlansa, sertifikatlashtirish organi tomonidan quyidagi sanksiyalarni qo‘llanilishi kerak:

Ogohlantirish;

Mahsulot bilan bajarilayotgan barcha operatsiyalar to‘xtatiladi;

Shartnoma bekor qilinadi.

Agar alohida ishlab chiqaruvchi yoki ishlab chiqaruvchilar guruhi dastlabki inspektsiya o‘tkazilgandan so‘ng 28 kun mobaynida majburiy talablarning 100% va ikkinchi darajali talablarining 95% bajarilishini ta‘minlamasa GLOBAL G.A.P. ma‘lumotlar bazasida mazkur ishlab chiqaruvchilar “ochiq nomuvofiqlik” ka ega sifatida qayd etiladi.

Agar ogohlantirishdan keyin 3 oy mobaynida bu kamchilik bartaraf etilmasa, sertifikat berilishidan oldin to‘liq tekshiruvdan o‘tkaziladi. Agar ogohlantirishdan so‘ng nomuvofiqlik bartaraf etilmasa, mahsulot bilan amalga oshirilayotgan barcha operatsiyalar to‘xtatiladi. Bu sanksiya bitta mahsulotga, bir necha mahsulotga yoki barcha mahsulotlarga nisbatan qo‘llanilishi mumkin. Mahsulotlar bilan olib borilayotgan operatsiyalar qisman to‘xtatilishi mumkin emas. Nomuvofiqlikni bartaraf etish uchun so‘nggi muddat sertifikatlashtirish organi va ishlab chiqaruvchilar o‘rtasida kelishiladi (bu muddat 12 oydan ortiq bo‘lishi mumkin emas). Sanksiya qo‘llanilayotgan vaqt davomida (mahsulot bilan amalga oshirilayotgan barcha operatsiyalar to‘xtatilganda) ishlab chiqaruvchi GLOBAL G.A.P. logotipi, savdo belgisi, listenziyasi va sertifikatidan foydalanishi mumkin emas.

Belgilangan muddat davomida qo‘llanilgan sankiya sababi bartaraf etilmasa, shartnomani bekor qilish sanksiyasi qo‘llaniladi.

Shartnomani bekor qilish sanksiyasi quyidagi holatda qo‘llaniladi:

Sertifikatlashtirish organi firibgarlik to‘g‘risida dalil topsa yoki GLOBAL G.A.P. talablariga muvofiqligiga ishonmasa;

Ishlab chiqaruvchi yoki ishlab chiqaruvchilar guruhi sertifikat muddati tugagandan so‘ng ham ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarni realizatsiyasida undan foydalanganligiga dalil topilganda.

Shartnoma bekor qilinish sanksiyasi qo‘llanilgandan keyin GLOBAL G.A.P. ga doir barcha imkoniyatlardan foydalanish butunlay ta‘qiqlanadi.

Mazkur sanksiya qo‘llanilgandan so‘ng 12 oy mobaynida GLOBAL G.A.P. bo‘yicha sertifikatlashtirilishiga ruxsat berilmaydi.

GLOBAL G.A.P. sertifikat faqat ariza yozgan yuridik shaxsga beriladi. Sertifikat bir yuridik shaxsdan ikkinchisiga berilishi mumkin emas. Bunday holatlarda to'liq inspektsiya o'kaziladi va yangi yuridik shaxsga yangi – qayd etilish raqami beriladi.

Sertifikatlashtirish sikli 12 oy davom etadi. Dastlabki sertifikatlashda sertifikatning amal qilish davomiyligi 1 kuni kam bir yilni tashkil etadi. Sertifikatlash organi sertifikatlash sikli va amal qilish muddatini kamaytirishi mumkin, ammo bu davomiylikni uzaytirish mumkin emas.

Sertifikatlashtirish sohasi, amal qilish muddati sertifikatda aniq va ravshan ko'rsatib qo'yilgan bo'lishi kerak.

O'zlashtirish uchun savollar.

1. GLOBAL G.A.P. sertifikati haqida ma'lumot bering.
2. Sertifikatlashtirish sikli necha oy davom etadi.
3. GLOBAL G.A.P. sertifikatini qanday olish mumkin.
4. Agar joriy inspektsiya/audit davomida nomuvofiqlik aniqlansa nima qilinadi?
5. Ishlab chiqaruvchilarni tekshirish va audit qilish grafiklari qanday amalga oshiriladi?

Asosiy adabiyotlar

1. M.Xudoyberdiyeva, A.Xudoyberdiyev, Sh.Otaxonov "Mahsulotlar sifatini standartlashtirish va metrologiya asoslari" O'quv qo'llanma, Toshkent, "Ilm ziyo", 2014 yil.
2. A.A.Abduvaliyev. Metrologiya, standartlashtirish va sertifikatlashtirish. Darslik. "Sharq" nashriyoti. Toshkent. 2018 yil.
3. P.R.Ismatullayev., P.M.Matyakubova, Sh.A.To'rayev. Standartlashtirish asoslari. Darslik. TDPU nashriyoti. Toshkent. 2019 yil.
4. M.P.Parpiyev, A.M.Nazarov "Standartlashtirish asoslari" O'quv qo'llanma, Toshkent, "Ilm ziyo", 2021 yil.
5. Normaxmatov R, Pardayev G'.Ya., Ismoilov Sh.I. "Oziq-ovqat mahsulotlari ekspertizasi ob'yektlari" Darslik. Toshkent, "Tafakkur", 2019 yil.

Axborot manbaalari

1. www.Ziyo.net.uz.
2. www.agro.uz/11-045345/
3. www.sea@mail.net21
4. www.https://www.standart.uz/news/view?id=2290
5. www.undp.org/uzt

